

La profunditat dels marges estrets

per Teresa Salema Cadete

La dignitat del traductor en qualitat de coautor s'ha de defensar i promoure tenint en compte el vincle que estableix amb l'autor i el text, com també amb el temps i amb l'espai en què es va crear l'obra original. Així, doncs, quan traduïm un text construïm una xarxa de relacions d'allò més complexa.

Si es tracta de traductors de textos contemporanis, és convenient que treballin conjuntament amb els autors. Si això no és possible, hi ha moltes eines que es poden utilitzar per compensar aquesta mancança, com les edicions crítiques o, si es tracta de poesia, les edicions bilingües.

En tots dos casos, el traductor és un coautor i hauria de ser reconegut com a tal. Malauradament, sabem que no sempre és així. A Portugal, per exemple, només els textos d'autors i traductors de renom es deslliuren de ser «processats» per un programa informàtic de «correcció» abans de ser publicats. Això es deu a la imposició de l'anomenat «Acord Ortogràfic de la Llengua Portuguesa».

Malgrat els obstacles d'aquesta mena, la llengua sempre és capaç de resistir i trobar una forma en el text final que en demostrï la flexibilitat, augmentada per la profunditat dels marges estrets; dit en altres paraules, el traductor sempre pot triar entre un ventall d'opcions que van des de la traducció literal fins a la traducció lliure.

Segons el meu parer, la traducció és la part visible d'un profund iceberg, el qual simbolitza l'extensa i complexa xarxa de relacions entre l'autor i el traductor, encara que el primer només aparegui en el procés en forma de nom i de text. Aquesta relació entre traductor i autor la determinen molts factors, com ara la data de creació del text original o, en cas que l'autor encara sigui viu, les dificultats de comunicació que hi pugui haver entre tots dos.

La traducció sempre ha estat una tasca múltiple. L'escriptora portuguesa Ana Luísa Amaral (poeta i traductora guardonada pel PEN el 2013 per la preciosa novel·la poètica *Ara*), va descriure la traducció com un «lloc d'exili». Tal com va explicar en una ponència, aquesta concepció es basa en el fet que les eines de treball del traductor són precisament les llengües estrangeres. Això no obstant, sabem que els idiomes sempre estan en moviment constant. El traductor pot anar a un país nou o exiliar-se per voluntat pròpia durant un temps, però sap perfectament que la construcció de ponts ha de continuar i que el ventall de possibilitats és estret. Si tornem a la imatge del principi, això vol dir que la distància entre els marges és massa estreta. Malgrat tot, el riu no només ha de ser profund, sinó també poderós, cosa que en certa manera ens recorda les paraules de Bertolt Brecht sobre la violència dels marges, que fa que el riu sembli violent.

Pel que fa a la meva opinió, mantinc fermament que el traductor ha de ser considerat com a coautor. Els traductors que també són escriptors (poetes, assagistes o novel·listes) coneixen millor la dialèctica de la llibertat de creació. Són conscients dels límits de la llibertat d'un autor a l'hora

d'escriure un text, que variïn en funció de les normes internes o de la dinàmica de la mateixa obra literària, amb els diferents factors que hi atorguen la coherència necessària. Fins i tot si transformen i vulneren els codis establerts, han de trobar un refugi per a l'obra acabada de néixer, que només podrà sobreviure en un lloc simbòlic suficientment sòlid perquè pugui ser identificada i llegida sense perdre la capacitat comunicativa. Així, doncs, durant el procés de creació, el subjecte que escriu s'adona que disposa d'una llibertat estructuralment limitada. En qualsevol cas, molt més limitada que la il·lusió de la «llibertat de creació» que té qui no ha escrit mai una obra literària.

Aquesta limitació que té l'autor pot suposar, en canvi, una interessant perspectiva de certa llibertat per al traductor, que podríem definir com a «profunditat dels marges estrets». El traductor sap des del principi que les seves opcions són limitades i que només pot triar entre un nombre reduït de possibilitats. Però això no vol dir que el joc s'hagi acabat; al contrari, es tracta tot just del començament.

Quan traduïm un text d'una època anterior, som davant d'un procés en què el diàleg amb l'autor consisteix a provar de recrear la dinàmica endògena o les possibles condicions que fan que l'objecte amb què tractem cobri vida; en un cas així, pot passar que prenguem consciència d'una veritat ben simple: que els marges no són tan estrets com hauríem pogut pensar en un primer moment. Per dir-ho d'una manera més senzilla: podem triar entre mantenir formulacions antigues també en la llengua d'arribada, modernitzar-les o bé buscar opcions intermèdies. Prenguem l'opció que prenguem, es tracta d'experiències absolutament oposades a l'exili: creem noves ciutats de paraules, i ho fem com a organismes vius i no com a màquines del temps. Com que ja no podem parlar amb l'autor, hem de trobar en les frases que construïm el so que s'adeqüi a l'esperit del text original, encara que sovint resulti impossible no trair-lo en més o menys mesura.

Us posaré un exemple de la meua feina com a traductora. Quan traduïa *Der Geisterseher* (*L'Al·lucinat*), de Friedrich Schiller, una novel·la de molt èxit que l'autor va publicar en capítols mensuals, em trobava sovint amb l'expressió «Gnädigster Prinz» («Príncep clementíssim»). Vaig decidir traduir-la al portuguès com «Mui clemente Príncipe», fent servir el terme obsolet "mui", que resulta perfectament comprensible per als lectors actuals, alhora que els transporta al segle XVIII.

Aquest exemple extrem contrasta notablement amb la situació en què el traductor és coetani de l'autor; llavors hi ha poques excuses perquè no treballin conjuntament, a menys que les circumstàncies vitals de tots dos no ho permetin [els membres del PEN Portuguès sabem molt bé què vol dir això, ja que hem traduït, per exemple, alguns poemes de Liu Xiaobo i un relat breu de Nurmuhemmet Yasin. Però, deixant de banda casos tan tristos com aquests, tots podem recordar moments d'alegria i d'enuig, de plaer i de dubte, que acompanyen els intercanvis entre l'autor i el traductor, sigui en persona o bé per correu electrònic, telèfon o Skype. Són massa habituals les frases tan brillants com «en la nostra llengua no es pot escriure d'aquesta manera», tot i que també contribueixen a mantenir viu el diàleg i a eixamplar els horitzons de totes dues llengües; o, en altres paraules, a fer més profund el riu. Un autor acostuma a percebre com un petit miracle cada frase de la traducció del seu text a un altre idioma; i el mateix passa quan un traductor troba la millor solució possible per traduir una frase del text de sortida. Una traducció és un ésser viu, un text autònom que o bé sobreviu sense l'original o bé s'esvaeix per falta de legitimitat literària. Per descomptat, aquesta premissa no és vàlida en el cas de les edicions bilingües de poesia, en què totes dues llengües s'influeixen profitosament entre si.

Per tots aquests motius i per molts altres, que jo mateixa he viscut o dels quals m'he assabentat llegint, el traductor té l'estatus de coautor i se l'hauria de tractar sempre com a tal. Per desgràcia, sabem que això sovint no és així. Com he explicat abans, a Portugal només els traductors de renom poden posar les seves pròpies condicions. I des del 2012 molts editors intenten imposar el caos d'una reforma ortogràfica absolutament desastrosa (l'anomenat «Acord Ortogràfic de la Llengua

Portuguesa»), que arrenca el portuguès europeu de la seva família lingüística extirpant-li moltes de les arrels gregues i llatines. Com a resultat, les obres traduïdes en aquest «grafelecte» resulten indesxifrables per a aquells a qui encanta poder distingir la bellesa de l'etimologia. I no és això el que fa sempre un traductor?

Els autors i els traductors, i també la llengua portuguesa, travessen moments difícils. Els diccionaris de Microsoft segueixen el joc als poders que intenten instaurar aquest disbarat pseudolegal i deixen triar entre el portuguès de Brasil, el de Portugal i el d'Angola. La variant brasilera no n'ha sortit gaire perjudicada, a diferència de la variant portuguesa, de la qual, com ja hem dit, s'han extirpat les arrels grecolatines; la variant anglesa, per la seva banda, no n'ha quedat afectada en absolut, perquè el govern d'Angola ha decidit no implementar aquesta reforma. Com a conseqüència, i deixant de banda moltes expressions regionals que donen color local a la llengua, els anglesos encara escriuen en portuguès «europeu» □que en realitat és euroafroasiàtic. Resultaria irònic, si no fos tan tràgic per a les generacions actuals i futures. Des del començament del 2012, el PEN ha tingut un paper molt actiu en la lluita contra aquest «lingüicidi», i així continuarà sent.

Trobada del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics a Barcelona, del 21 al 23 d'abril del 2015.

Traduït per Maria Bosom